

Jak bychom měli řešit změnu klimatu? Jak bychom se měli chovat k životnímu prostředí?

Každá etická teorie musí v první řadě jasně stanovit, kdo všechno je členem morálního společenství, komu všemu přiznáváme morální nárok na ohleduplné zacházení. Měli bychom se zajímat jen o své vlastní dobro a o dobro lidí nám nejbližších? Či snad pouze o dobro jedinců stejné rasy (rasismus), stejného pohlaví (sexismus) nebo národnosti (nacionalismus)? Již osvícenští myslitelé, mezi něž se řadí i Immanuel Kant (1724–1804), podnikli první pokusy o překonání těchto rozdělení, když do morálního společenství zahrnuli všechny bytosti obdařené rozumem. Ale ani tento vstřícný krok už v dnešní době nemusí stačit, neboť klimatická krize na nás klade požadavek na opětovné posunutí hranic morálního společenství.

Pokud totiž do morálního společenství přizveme jen rozumné (tj. lidské) bytosti, pak zůstáváme stále v mezích *antropocentrismu*. Což znamená, že zohledňujeme jen zájmy lidského druhu, přičemž všechny ostatní živé bytosti pro nás mají jen *instrumentální hodnotu* – mají hodnotu pouze do té míry, do jaké jsou schopny uspokojit naše základní životní potřeby. Pokud nám záleží na životním prostředí a chceme řešit klimatickou krizi, pak musíme hledat způsoby, jak tuto antropocentrickou perspektivu překonat. Ekologičtí filosofové se proto pokouší utvářet nové *fyziocentrické* etické teorie. Ty přírodu nevnímají pouze instrumentálně, ale jako hodnotnou *samu o sobě*. V rozličné míře poté zohledňují potřeby a dobra jednotlivých živých bytostí, druhů, či dokonce i celých ekosystémů a umožňují nám zaujmout zodpovědnější postoj k životnímu prostředí. Jednotlivé teorie se pak odlišují v závislosti na tom, koho všeho jsou ochotné do morálního společenství zahrnout. Například **Peter Singer** (nar. 1946) je názoru, že bychom měli brát morální ohledy i na zvířata:

„...skutečnost, že [jiné] bytosti nejsou příslušníky našeho druhu, nás neopravňuje k tomu, abychom je vykořisťovali. Stejně tak nemůžeme vyvozovat ze skutečnosti, že ostatní zvířata jsou méně inteligentní než my, že jejich zájmy mohou být opomíjeny nebo přehlíženy. [...] Pokud bytost trpí, neexistuje žádné morální ospravedlnění pro odmítnutí vzít toto utrpení v úvahu. Bez ohledu na druh bytosti, zásada rovnosti vyžaduje, aby její utrpení bylo bráno rovnocenně s podobným utrpením [...] jakékoli jiné bytosti. Bílí rasisté podporující otroctví obvykle nepřikládali utrpení Afričanů takovou váhu jako utrpení Evropanů. Podobně speciesisté [doslova 'druhisté'] v situaci, kdy dojde ke střetu jejich zájmů se zájmy příslušníků jiných druhů, přikládají větší váhu zájmům příslušníků svého druhu. Lidští speciesisté nepřipouští, že bolest je stejně špatná, když ji pocítují prasata nebo myši, jako když ji pocítují lidé. [...] Lední medvěd sedící na tajícím kusu ledu se stal symbolem kampaně proti globálnímu oteplování, která poukazuje na skutečnost, že změnou klimatu nebudou trpět pouze lidé. Miliony zvířat zemřou kvůli suchu a záplavám. [...] Ať se na to díváme z jakékoli perspektivy, zdá se, že máme povinnost jim přestat škodit.^{1/}

Z čeho Singer vyvozuje povinnost brát morální ohledy na zvířata?

Singerova argumentace je *utilitaristická* – posuzuje mravní hodnotu našeho jednání v závislosti na tom, kolik štěstí, blaha, nebo naopak utrpení zvířatům způsobí. V jádru Singerova argumentu pak nacházíme představu o *rovnoprávnosti* všech živých bytostí. K druhému a pro mě cizímu člověku se chovám

ohleduplně, protože vím, že stejně jako já pocítuje bolest a slast. Stejně ohleduplně bychom se podle Singera měli chovat i ke zvířatům, u kterých víme, že jsou schopna trpět. To, že například kráva ve velkochovu cítí bolest při odsávání mléka, nebo dokonce stesk, když je jí odebráno tele, je dostatečně pádným důvodem pro to, abychom na ni brali ohledy.^{2/}

Rovnoprávnosti však brání panský přístup ke zvířatům, který je v evropské kultuře stále ještě hluboce zakořeněn. Jak píše významný český environmentální filosof **Erazim Kohák** (1933–2020), již ve středověku byla zažita představa o zvířeti jako o „níže postaveném bližním“, kterého lze bez výčitek využívat i k té nejtěžší fyzické práci.^{3/} O něco později přichází francouzský filosof **René Descartes** (1596–1650) s teorií, dle které jsou zvířata jen složité organické stroje neschopné řeči, uvažování a podle některých radikálnějších interpretací také neschopné pocítovat bolest.^{4/}

Podobné představy pak dlouhou dobu přizívovaly *speciesismus*. Speciesista se, podobně jako rasista, udržuje v představě o nadřazenosti svého druhu. Pokud ale zvířata považujeme za podřadné bytosti a nebereme v potaz jejich utrpení, nejsme vposled stejné zaslepení jako před několika sty lety rasistický otrokář, ptá se Singer?

V některých ohledech se společnost tohoto pocitu nadřazenosti již zbavila. Už například legislativně zohledňujeme utrpení, které zvířatům působíme v živočišné velkovýrobě.^{5/} Avšak ani zde bychom se dle Singera neměli zastavovat. Zvířatům neubližují jen kruté podmínky ve velkochovech, ale i tání ledovců či rozsáhlé požáry ničící celé ekosystémy, na něž má klimatická změna nepopíratelně vliv.^{6/}

Stačí ale, když pomyslou dělicí čáru nakreslíme u zvířat? Nemohly by se hranice naší starosti posunout ještě dále? Dopady postindustriální společnosti na přírodu jsou ohromné. Neškodíme jen zvířatům, ale všem živým organismům. Zohlednit i tuto perspektivu se pokouší **Paul W. Taylor** (nar. 1923), zastánce *biocentrismu* (z řeckého bios: život), který rozšiřuje mravní ohledy na všechny živé organismy. Mezi čtyři pilíře biocentrismu Taylor řadí:

„[v]íru, že: (a) lidé jsou členy Společenství života na Zemi ve stejném smyslu a za stejných podmínek, za jakých jsou členy tohoto Společenství ostatní živé věci; (b) lidský druh společně se všemi ostatními druhy je nedílnou součástí systému vzájemné závislosti, a to tak, že přežití každé živé věci, stejně jako její šance na dobrý či špatný život, jsou určovány nejen fyzickými podmínkami jejího prostředí, ale také jejími vztahy k ostatním živým věcem; (c) všechny organismy jsou teleologickými centry života [tj. organismy sledujícími určitý cíl] v tom smyslu, že každý je unikátním jedincem sledujícím své vlastní dobro, svým vlastním způsobem. [...] Co je pro [organismus] dobré nebo špatné, lze pochopit s ohledem na jeho vlastní přežití, zdraví a blahobyt [...]; (d) lidé nejsou ze své podstaty nadřazení ostatním živým věcem.^{7/}

Co je podle Taylora dobrem organismu (rostliny nebo zvířete)?

Taylor vychází z obdobného předpokladu jako Singer, a to, že člověk není v přírodě nadřazeným druhem. V prvním kroku argumentace se pokouší ve čtenáři probudit pocit *pospolitosti* se všemi živými organismy. Do Společenství života na Zemi lidské bytosti začleňuje nejen evoluční příbuznost k mnoha jiným živočišným druhům,^{8/} ale i skutečnost, že nás s živočichy i rostlinami spojuje potřeba získávat živiny^{9/} a že jsme stejnou měrou ohroženi vnějšími přírodními vlivy (tudiž i klimatickou krizí).^{10/} Z toho důvodu lidé společně se zvířaty a rostlinami utváří komplexní síť propojených činitelů, kteří jsou na sobě navzájem *závislí*.^{11/} Vyhubení jednoho druhu může ohrozit existenci mnoha jiných druhů.

V dalším kroku Taylor přistupuje k argumentu *teleologickému* [z řeckého telos: cíl]. Tvrzením, že všechny organismy jsou „teleologickými centry života“, má na mysli to, že každé zvíře či rostlina sleduje v průběhu svého života určitý cíl a snaží se nejen přežít, ale žít co možná nejhodnotnější život.^{12/} V případě zvířat to lze ilustrovat jednoduše. Například taková vydra (nevědomě) směřuje svůj život k početí potomků a k jejich zaopatření. Pokud kvůli změně klimatu vyschne koryto řeky, kterou se svými potomky obývá, pak dojde k ohrožení tohoto cíle, i ke zhoršení kvality jejího života. Zohlednění cíle a kvality života je zohledněním jejího *dobra*. Tím ji zahrnujeme v morální společenství.

Avšak – a to je důležité – své dobro mají dle Taylora i rostliny. Co je dobré nebo špatné pro danou rostlinu, lze určit na základě jejího přežití, zdraví a blahobytu.^{13/} Slunečnice (nevědomě) sleduje své dobro tím, že se každé ráno natočí ke slunci. Pokud bychom jí v tom bránili, pak jí bráníme ve sledování svého cíle a zhoršujeme kvalitu jejího života.

Taylor se však zastavuje u neživých objektů. Hora nebo řeka své dobro již nemají. Hora totiž nesleduje žádný cíl, a nelze tudíž mluvit o kvalitě jejího „života“, kterou bychom svým jednáním mohli ovlivnit.

Dobrali jsme se tímto nejzazších hranic myslitelného morálního společenství? Nikoli. Ještě radikálnější jsou teorie *ekocentrické*, které přiznávají morální nárok na ohleduplné zacházení nejen zvířatům a rostlinám, ale i celým živočišným druhům, ekosystémům, a dokonce i neživým přírodním útvarům. **Arne Næss** (1912–2009), norský filosof a tvůrce pojmu hlubinná ekologie, je názoru, že:

„[n]amísto biosféry bychom mohli používat pojem ekosféra. To abychem zdůraznili, že svou starost samozřejmě neomezujeme na životní formy v úzkém slova smyslu. Pojem život je zde použit v širším, netechnickém významu a označuje i to, co biologové klasifikují jako neživé: řeky (povodí), krajiny, kultury, ekosystémy, živou Zemi. Slogany jako: „Nechte řeku žít“ dokládají tento širší význam, který je tak běžný v mnoha odlišných kulturách. Pouze v našich západních školách je pojem živý pevně spojen s vědní disciplínou biologie.^{14/}“

Stan Rowe (1918–2004) považuje ekocentrismus za:

„...hodnotový posun od *Homo sapiens* k planetě Zemi: Ekosféře. Tento hodnotový posun je podpořen vědeckým zdůvodněním. Všechny organismy se vyvinuly ze Země a jsou Zemí udržovány při životě. Proto je Země, nikoli organismus, metaforou pro Život. Země, nikoli lidstvo, je Životním centrem, centrem kreativity. Země je celek, jehož my jsme podřízené části. [...] [Ekocentrismus] chápe Ekosféru jako Bytí, které svým významem přesahuje jakýkoli jednotlivý druh...^{15/}“

Souhlasíte s ekocentristy, že by do morálního společenství měla být zahrnuta například řeka nebo celá planeta?

Næss a Rowe zachází ve své argumentaci dále než Singer s Taylorem. Singerův zoocentrismus a Taylorův biocentrismus jsou pro ekocentrickou teorii pouze odrazovým můstkem. Ekocentristé neopomíjí zájmy zvířat ani rostlin, nicméně zajímají se i o přírodní útvary jako řeky, pohoří, nebo i o abstraktní objekty, jako jsou ekosystém či ekosféra.

Ačkoli se přiznání života přírodním útvarům a jejich zahrnutí do morálního společenství může na první pohled zdát neintuitivní, tak v běžném životě podobné „polidšťování“ přecházíme bez povšimnutí a bereme je za samozřejmé. Například v Laponsku proběhla kampaň za ochranu řeky doprovázena sloganem „Nechte řeku žít!“ Jak Næss poznamenává, běžný člověk si pod pojmem „řeka“ nepředstaví chemickou sloučeninu H₂O, ale spíše živoucí, celistvý ekosystém, zahrnující nejen samotný vodní tok, floru a faunu jej obklopující, ale i domorodé obyvatelstvo, které na březích řeky přebývá a žije udržitelným způsobem života v souladu s přírodou.^{16/} Podobně jako se staráme o dobro rostliny či zvířete, můžeme se zajímat i o dobro řeky a jejího okolí.^{17/}

Můžeme ale do morálního společenství zahrnout ekosféru, tj. celou živou planetu? Možné to je, přičemž Rowe pro tento hodnotový posun nachází ospravedlnění v *evoluční teorii*. Je to Země jako celek, a nikoli jednotlivý organismus či snad druh, co je kolébkou života. Středem naší pozornosti by se proto měla stát právě planeta a měli bychom v první řadě zohledňovat její zájmy, neboť ona utváří podmínky pro život jako takový. Lidé i jiné živé organismy jsou jen malými částmi planetárního celku.

Ekocentristé se proto snaží prosadit omezení takových aktivit, které narušují stabilitu a zdraví ekosféry. Mezi nejvíce škodlivé aktivity řadí těžbu nerostných materiálů a fosilních paliv (spojenou se zvýšenou produkcí CO₂) nebo průmyslové formy zemědělství, rybolovu a lesnictví.^{18/} Mnohé ze zmíněných aktivit přispívají ke zhoršování klimatické krize. Dle ekocentristů bychom na přírodu jako na celek neměli nahlížet instrumentálně, tj. jako na zdroj, s kterým můžeme dle libosti nakládat. Hodnotu přírody bychom oproti tomu měli chápat nezávisle na její užitečnosti pro lidský druh.^{19/}

1/ SINGER, Peter. *Practical Ethics*, 3rd edition. Cambridge: Cambridge University Press 2011, s. 49, 50, 51 a 217. Pro pracovní list přel. P. Vaškovic.

2/ Výzkum ukazuje, že krávy zažívají velmi silné negativní emoční stavy, když jsou odděleny od svých telat, viz MARINO, L., & ALLEN, K. „The psychology of cows,” v *Animal Behavior and Cognition*, 4(4) 2017, s. 484.

3/ KOHÁK, Erazim. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství 1998, s. 30.

4/ THOMAS, Keith. *Man and the Natural World: Changing Attitudes in England 1500–1800*. Oxford: Oxford University Press 1984, s. 33.

5/ Ze Singerovy pozice lze považovat za velký úspěch například zákon o zákazu klecového chovu slepic, který byl v roce 2020 schválen Poslaneckou sněmovnou Parlamentu České republiky.

6/ Mnozí vědci jsou názoru, že příčinou dlouhotrvajícího sucha a horka zvyšující riziko extrémních požárů je změna klimatu. Viz DI VIRGILIO, G., EVANS, J. P., BLAKE, S. A. P., ARMSTRONG, M., DOWDY, A. J., SHARPLES, J., & MCRAE, R., „Climate change increases the potential for extreme wildfires,” v *Geophysical Research Letters*, 46, 2019.

7/ TAYLOR, P. W. *Respect for Nature: a theory of environmental ethics*. Princeton: Princeton University Press 2011, s. 100 a 124. Pro pracovní list přel. P. Vaškovic.

8/ Tamtéž, s. 111.

9/ Tamtéž, s. 102.

10/ Tamtéž, s. 104.

11/ Tamtéž, s. 101.

12/ Tamtéž, s. 121.

13/ Tamtéž, s. 124.

14/ NÆSS, Arne. „The Basics of the Deep Ecology Movement” v *The Ecology of Wisdom: writings by Arne Naess*. Berkeley: Counterpoint Press 2008, s. 112. Pro pracovní list přel. P. Vaškovic.

15/ Citace převzata z WASHINGTON, H., TAYLOR, B., KOPNINA, H., CRYER, P. a PICCOLO, J.J. „Why ecocentrism is the key pathway to sustainability,” v *The Ecological Citizen* Vol 1 No 1 2017, s. 36. Pro pracovní list přel. P. Vaškovic.

16/ NÆSS, Arne. „Sustainable development and the deep ecology movement,” v *Politics of Sustainable Development*, ed. S. Baker, New York: Routledge 2012, s. 63.

17/ Například morální postavení přírodních útvarů už bylo uznáno i legislativně. V roce 2017 získala hora Mount Taranaki na Novém Zélandu stejná zákonná práva jako člověk. [Online]. [cit. 2022-02-03]. Dostupné z: www.theguardian.com/world/2017/dec/22/new-zealand-gives-mount-taranaki-same-legal-rights-as-a-person

18/ ROWE, Stan & MOSQUIN, Ted. *A manifesto for Earth*. [Online]. [cit. 2022-02-03]. Dostupné z: www.ecospherics.net/pages/EarthManifesto.pdf

19/ NÆSS, Arne. „The Basics of the Deep Ecology Movement.” s. 111.